

Şəddat CƏFƏROV

"Bakı mətbəəsi"nin direktoru, Respublikanın ilk poliqrafçı alimi, iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və Jurnalistlər Birliklərinin üzvü

Əli Rza Xələfli ilə tanışlığımızın 10 ildən yuxarı tarixi var. Bizi xalqımızın görkəmli sənətkarı Zəlimxan Yaqub tanış etmişdi. İlk görüşümüz də elə Bakı 3 sayılı mətbəəsində olmuşdu. 2012-ci ilin yayı olardı. Elə səhər işə təzəcə başlamışdı ki, Zəlimxan Yaqub gəldi. 3 sayılı Bakı mətbəəsində xeyli söhbət etdik. Sənəddəfər xalq şairinin Yunis İmrəddən, Dədələğludən, Məhdimquludən... qardaş türk dünyasının digər görkəmli sənətkarlarının ədəbi örnəklərindən şeirlər söyləyir, qeyri-adi obrazlarla ifadə olunmuş bəndlərə, misralara ayrıca diqqət çəkir, şərhlər verir, bəzən də elə şərhiz olaraq ədəbi ecəzkarlığa "Allah-Allah, gör necə deyib e" sözləri ilə münasibət bildirirdi. Mən də onu heyranlıqla dinləyirdim. Xeyli söhbətdən sonra dedim ki, "bəs şair nə yaxşı bizi yad eləyib".

Zəlimxan Yaqub üzündən əskik olmayan xoş ovqatlı təbəssümü ilə çap etdiyimi kitablara nəzər yetirərək dedi: "Mən sizi heç vaxt unutmuram, gördüyünüz işlərin də dəyərini bilirəm. Burada kitabları çap olunan müəlliflərin razılığı ilə sizin ən böyük müqəttədir". Əlbəttə, bu sözləri böyük sənətkarın dilindən eşitmək mənə nə qədər xoş idi, bunu özlüm bilirəm. Amma mən şairin sözlü adam olduğunu hiss etdiyimdən yenə soruşdum: "Balka bir sözün, qulluğun var?".

Şair sürücüsü Təyyara müraciətlə "O maşındakı əlyazma kitabını bura gətir" dedi. Heç bir an keçməmiş Təyyar kompüter nüsxəsi olan qalın bir kitabı stolun üstünə qoydu. Şair əlyazma kitabının bir tərəfindən tutub mənə verdi. "Bu kitabın müəllifi sizin də yaxşı tanıdığınız "Kredo" qəzetinin baş redaktoru Əli Rza Xələfidir. İstərdim ki, burada çap edəsiniz". Mən də dedim: - "Baş üstə, şair, nə sifarişiniz olsa, bizə xoşdur. Hə, bildim, demək, bu kitab sənətin yaradıcılığınla bağlıdır", - sözləri ilə şairə məsələdən hali olduğumu çatdırdım.

-Doğrudur, bu kitab mənim "Ədəbiyyat dastanı" əsərimin təhlilinə həsr olunub. Zənnimcə, müəllif bütün düşüncələrində səmimidir. Öz əsərini poetik üslubda yazıb. Essevəri düşüncələr oxucunu əvvəldən-axıra qədər özüylə çəkib aparır.

-Çox yaxşı, belə kitabları çap etmək bizim üçün də maraqlıdır, bunu da mən dedim.

Şair razılığını görüb elə yanımdanca Əli Rza Xələfiyə zəng vurdu: - Kitabın elektron variantını götürüb 3 sayılı mətbəəyə verərsən. Burada Şəddat Cəfərov sənə gözləyir.

Az keçməmiş Əli Rza Xələfli də gəldi, kitabın elektron variantını götərdi. Söhbətimiz bir xeyli də uzandı. Ayrılanda şair Xələfli göstərib: - "Bundan müqayət olun, bu, ədəbiyyatımız üçün böyük işlər görür", - dedi.

HƏR BİR İNSAN BİR ALƏMDİR

Bələliklə, Əli Rza Xələfli ilə şəxsi tanışlığımızın əsası qoyuldu. Az keçmədi ki, iş birliyimizlə birgə aramızda dostluq da yarandı. İndi o günlərdən çox keçib. Görkəmli sənətkarımız Zəlimxan Yaqub əbədiyyətdədir. Mən də Xələfli ilə dostluğumuzun davam etməsinə səbəb olmuş şairimizi həmişə ən xoş duyğularla anıram.

Həmin vaxtdan başlayaraq Xələflinin bir çox kitabları bizim mətbəədə işıq üzü görüb. "Ol" romanı, "Ağrı" esse-povest, "Həsrətdən üzü bəri", "Üzü Qarabağa"... şeirlər və poemalar və digər kitabları poliqrafiyamızın ən gözəl nümunələri kimi oxuculara təqdim olunub. Ancaq mən Xələflinin həyat və yaradıcılığını özündə ehtiva edən kitabların da nəşri kimi yazıma mövzu üçün seçim etdim. Professor Mədot Çobanov və professor Müşfiq Çobanlının "Xələflinin yaradıcılıq yolu", görkəmli filosof-tənqidçi Sabir Bəşirovun "Əli Rza Xələfli: ədəbi yol-əbədi yol" və eləcə də, Əli Rza Xələflinin 60 və 65 illik yubileyiərəfəsində seriya ilə buraxdığımız kitabları da nəzərdən keçirirəm. Hələlik qeydlərimi "Əli Rza Xələfli - 60" 3 cildliyinin birinci cildinə istinadən yazıram.

"Əli Rza Xələfli - 60" (I cild) kitabının müəllif hüququ görkəmli filosof-tənqidçi Sabir Bəşirova məxsusdur.

Sabir Bəşirov "Kredo" qəzetinin sədaqətli oxucusu olmaqla başqa, həm də əsas müəlliflərindən biri idi. Redaksiya həyatının üzvü kimi də qəzetin həyatında fəal iştirak edirdi. O, Əli Rza Xələflinin həm özünün yaradıcılığını yaxşı öyrənmişdi, həm də onun haqqında yazılanları ardıcıl olaraq izləyirdi. Nəticədə Xələfli haqqında yazılmış məqalələrin xronikası tarixi ardıcılıqla qeydə alınıb, ehtiyac olan məqamlara cüzi redaktə gücündə münasibət bildirmişdi. Vaqif Yusiflinin, İntiqam Qasımzadənin, Əkbər Əlioglundun, İsmayıl Kazımovun, Bədirxan Əhmədovun, Camal Mustafayevin, Ənvər Nəzərlinin, İlyas Tapdıqın, Təyyar Salamoglundun, Nizami Tağısoyun, Ağasən Bədəlzadənin, Yaqub İsmayilovun, Qurban Bayramovun, Zəlimxan Yaqubun, Əzizxan Tannıverdinin, Qəzənfər Paşayevin, Qəzənfər Kazımovun və digər onlarca görkəmli elm və ədəbiyyat xadimlərinin yazılarını bir araya gətirmək, tarixi ardıcılıqla düzəlmək əslində həm də ədəbiyyata sədaqət və ehtiramın ifadəsidir. Yaxşı başa düşürəm ki, tərtibçi müəllif Sabir Bəşirov 80 müəllifin yazısını toplaşmış, diqqətlə oxumuş və nəhayət, bu yazıların ədəbi qəhrəmanı olaraq Əli Rza Xələflinin yaradıcılığına (həm də şəxsi keyfiyyətlərinə, redaktorluq fəaliyyətinə) kitaba yazdığı "ön söz"ü ilə güzgü tutmuşdur. Sabir Bəşirovun kitaba yazdığı "ön söz" müasiri olan ədəbi portreti o qədər real cizgilərlə əks etdirib ki, sanki yazını oxumursan, gözün qarşısında canlanan portretə baxırsan.

Həqiqətən, həyata gəlişində sözə tapınan insanların ölməsinə inanmaq olmur. Sabir Bəşirov həyatdan vaxtsız köçdü. 2018-ci ilin payızında artıq ədəbiyyət ünvanında idi. Amma onun dəyərli kitabları, könüllü olayan fəlsəfi es-seləri hər bir oxucunu öz cazibəsinə alır, insanı saf diləklərlə yaşamağa sövq edir. Elə kitaba yazdığı "ön söz"ün bəzi məqamlarına diqqət etmək də bəs edir ki, onun ədəbi portretinə necə həssaslıqla, necə doğmaliqla yanaşmasını görə bilə-sən: "Bəzən adam əla insanlarla tanış olur ki, yarım saatlıq söhbətdən sonra əla bilirən, əla onunla bir yerdə böyüyübsən, orta məktəbi də, ali məktəbi də bir yerdə qurtarıbsan. Mənim o biri dostlarımla müqayisədə çox gec tanış olduğum dəyərli dostum, istedadlı şair, publisist, tənqidçi, nasir Əli Rza Xələf-

li hələ insandır". Fikir aydındır. Ən başlıcası, həqiqətdir. Ancaq bəzən həqiqət olanı da müəlliflər elə ifadə edirlər ki, o həqiqət də gözəmdən düşür. Amma Sabir Bəşirov həqiqət olanı özünəxas ecəzkarlıqla idealizə edə bilirdi. Çünki öyrəndiyi müəllifi qəlbini hökmü ilə izləyirdi. Onu ruhuna, varlığına qəbul edirdi. Bu səbəbdən də yazıları - xüsusilə portret cizgiləri sözlün müxtəlif çalarlarının rəngləri ilə bəzənirdi. Ən yaxşısı odu ki, fikrimizə əsas üçün Sabirin öz qeydlərinə istinad edək: "Əli Rza Xələfli sıradan olan qələm sahibi deyil, o, çox istedadlı zəka sahibi, şair və publisistdir ki, 80-cilr ədəbi nəslinin poeziyada və publisistikada simasını müəyyən edən sənətkardır. Onun publisistikası da xüsusi, fərqli publisistikadır - şairliyin, tarixin, tənqidçiliyin qaynağı-qarışdığı publisistika... Hər bir istedad bənzərsizdir, fərqlidir. Əli Rza Xələflinin poetik istedadı da bənzərsizliyi, qeyri-adiyi ilə, müəyyən məqamlarda poeziyamızda "ilk"ləri ilə fərqlənir...". Sözlər canlı kimi sirlənir. Sanki bir-birini taniyan doğmalar eyni yerdə dayanmaqdan məmnunluq duyurlar. Və bu canlılıq məntin poetik tozahürünə çevrilir. Mətn daxili müəllif fikrini oxucu məmnunluqla düşüncəsinə yığa bilir.

Sözünə, sənətinə ilə həyatda özünə ədəbi mövqə qazanmış müəllifləri dövrün oxucusuna tanımaq şərfli missiyadır. Sabir Bəşirov da "Əli Rza Xələfli - 60" (I cild) kitabına yazdığı "ön söz"də özünə ədəbi həyatla birgə göstərə bilir. Xüsusilə Xələflinin ədəbi taleyində "Kredo" qəzetinin necə böyük rol oynadığını da göstərməyi yaddan çıxarmır: "Əli Rza Xələfli "Kredo" qəzetinin baş redaktoru və on dörd ildir ki (indi 23-cü ildir - Ş.C.), yoluna davam edir. Qəzet redaktoru olmaqda indi qeyri-adi heç nə yoxdur. "Kredo" sözü latınca "məslək", "əqidə" deməkdir. Qeyri-adi-lik onun məsləhinə, əqidəsinə sadiq qalması, yolunu sapmaması, "sensasiya" ardınca qaçmaması, siyasiləşməməsidir. "Kredo" qəzeti Əli Rza Xələflinin yaradıcılığının bir qoludur, özü də etiraf edək ki, çox ağır bir işdir. Bir məqam da həyərləndiricidir ki, qəzetin hər nömrəsində "Baş redaktordan" başlığı altında yazılar verilir. Bu yazılar mövzularına görə fərqlidir. Həyatımızın elə bir sahəsi yoxdur ki, bu yazılardan kənar qalsın. Şübhəsiz ki, bu yazılardan böyük bir qismini incəsənət, ədəbiyyat, elm sahəsində fəaliyyət göstərmiş və hazırda yaşayan-yaradan insanların yaradıcılığı təşkil edir - bütövlükdə kimsə yaradıcılığına, yaxud ayrı-ayrı əsərlərə, hədislərə zərgər dəqiqliyi ilə qiymət verilir, təhlil olunur. Bu yazılar həcmə müxtəlif olur. Ancaq həcmdən asılı olmayaraq sözü gedən predmet dəqiq, həqiqi qiymətini alır... Mübaliğə etmədən deyə bilə-rəm ki, bu yazıları cəmləsən, bir institutu görəcəyi işi bir nəfər görür... Bu yazıların dəyəri bir də ondadır ki, Əli Rza Xələfli paytaxtda vəzifədə olan bir adamla əyalətdə yaşayan arasında fərq qoymadan eyni sövq, xeyirxahlıq, ürək genişliyi ilə yazır...". Kimsəyə sirt deyil ki, Əli Rza Xələfli sözə, ədəbiyyata sədaqətli iş seçilən müəllifdir. Bu təkcə onun yaradıcılığa sevgisi ilə bağlı ola bilməzdi. Zənnimcə, bu keyfiyyət onun şəxsi mədəniyyəti ilə çox bağlıdır. Əli Rza Xələfli dostlarına da sədaqətli qəzetin ətrafına Azərbaycanın görkəmli simalarını cəmləyə bilir. Bu asan məsələ deyil. Onlarla müəllif var ki, bir dəfə "Kredo" qəzetinə yolu düşür və bu qəzetdən ayrılır. Demək, Xələfli yüksək dərəcədə ünsiyyət imkanlarına malikdir. Adamlarla ünsiyyətini səmimiyyət üzərində qurur.

Zənnimcə, Xələflinin ilhamlı yaradıcılığının əsasında insanlara doğmalıq

münasibəti də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sanki o ilhamını həyatdan, tanidiyi mühtidən, gördüyü insanlardan və bütün varlığı ilə bağlı olduğu vətəndən, həsrətini çəkdiyi Qarabağdan alır. Yoxsa, Sabir Bəşirovun qeyd etdiyi kimi təkcə adlarını sıralamaqla oxucu gözünü böyükdən dəyərli əsərləri necə yaratmaq olardı. Sabir Bəşirov özünəxas Xələfli ümumiləşdirmələrlə Əli Rza Xələflinin maraqlı əsərlərini adlarını çəkir: "Əli Rza Xələfli ilk növbədə istedadlı şairdir və onun yaradıcılığının başqa sahələrində - publisistikada, tənqidçilikdə, nasirində ən yaxşı notlar ilə onun şairliyindən - poeziyasından qaynaqlanır. Onun şair kitablarını yada salıram: "Həsrət körpüsü", "Azadlıq qanı", "Dəməli", "Arz ağrısı"... hamısında Qarabağ həsrəti, yurd nisgili, hamısında qəm, kədər, dərd... Ə.R.Xələflinin bayatları da istisna deyil. Bu bayatları da dərddən, nisgildən, həsrətdən yaranıb - Azərbaycan türklərinin birləşmək, bütövləşmək həsrətindən, işğal altında olan Vətən dərindən, əl uzatsan çatacaq məsafədə olan yurd dərindən, həsrətdən... Ə.R.Xələflinin poemalarını xatırlayıram: "Bir Xələfli var imiş", "İçərişəhər: Daşlar - insanlar", "İnsan, tarix, zaman", "Azadlıq qanı", "Söhrab Tahirə məktub", "Arz ağrısı", "Qara bayram gəlir", "Hüseyn Arif etüdləri", "Yaqut", "Dəməli"... Bu poemaların əsas ideyası nədir? Bu poemalardan çıxan nəticə odur ki, tarix sadəcə hadisələrin xronikası deyil, tarix keçmişin səhvlərinin təhlili və nəticə çıxarılmasıdır. Keçmişdən - səhvlərdən düzgün nəticə çıxarılmasa, gələcəyi qurmaq olmaz. Tarix (keçmiş) ayandır və bu aynda hər şey çox aydın görünür. Ə.R.Xələflinin "Kredo" nun epigrafinə dediyi kimi "Tarix insanın əqidə və inamı uğrunda mübarizəsidir". Sabir Bəşirov bu qeydlərdə nə qədər diqqətli olduğunu da göstərir. Hətta "Kredo" qəzetinin epigrafini də yada salır. Və belə bir məntiqi diktə edir ki, bu epigrafdə üzv çıxan ideya əslində elə Xələflinin özünün məramıdır. Çünki insanın məramı aydın olmasa onun həyat yolu da dumanlı olar.

Axi mən dedim ki, Əli Rza Xələfli ilə məni həm də yüksək dəyərlərə əsaslanan dostluq münasibəti birləşdirir. Şübhəsiz, hər bir dost öz dostunun əməli fəaliyyətini kifayət qədər görə bilir. Və bu yanaşma ilə mən Xələflinin ədəbi fəaliyyətindəki çoxşaxəliliyi, müxtəlif istiqamətliyi də müşahidə edirəm. Və Sabir Bəşirov da bu məqamları diqqətdən qaçırmır: "Ə.R.Xələflinin məhsulları yaradıcılığının bir qolunu da tənqidçilik təşkil edir. "Ölməzlik nəğməsi", "Dilimiz-varlığımız", "Həyatın dastanı", "Arzularda dəyən güllə", "Dünya yazana qaldı", "Meyar", Seyid Nigarinin "Xaki payın taci-sarım" kitabına yazdığı "Hikmət işığının səhri" (ön söz) və s. əsərləri dediyimiz sübutdur". Bütün bunlar sözlə işləməyin əzabına qatılmağın nümunəsidir. Sözə sevgi olmasa, sözə bütün ruhunla bağlanmasan, bu dəyərli kitabları necə yazıb başa gətirmək olar.

"Əli Rza Xələfli - 60" (I cild) kitabına yazılmış "ön söz"ün və bütövlükdə kitabın məziyyətləri düşüncələri bir yazıya sığdırmağa imkan vermir.

Mən yaxşı bilirəm ki, Əli Rza Xələflinin yaradıcılığına ədəbi mühtin mövqeyini əks etdirən tənqidçi əsərlərinin özləri də gələcəkdə ayrıca tənqidatın mövzusu olacaq.

İnsan özü ayrılıqda bir aləmdir. Ona da yaradıcı olasan, demək, bu aləm daha zəngindir. Onun materikləri, qitələri var. Səyyah üçün səyahət həmişə maraqlıdır.

(Davamı var)